

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

БЕРЕЗІНА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

УДК 38.43:631.15:631.6.02

**РЕГІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСОВИКОРИСТАННЯМ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.10.01 – розміщення продуктивних сил
і регіональна економіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ПОЛТАВА – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавській державній аграрній академії
Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Гришко Володимир Васильович,
голова постійної комісії Полтавської обласної ради
з питань бюджету, підприємництва та управління майном.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук Перебийніс Василь Іванович, Полтавський університет споживчої кооперації України, завідувач кафедри загальноекономічних дисциплін;
кандидат економічних наук Величко Олександр Петрович, Дніпропетровський державний аграрний університет, завідувач кафедри менеджменту і права.

Провідна установа: Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України, відділ проблем розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва (м. Київ).

Захист відбудеться „ 18 ” січня 2007 р. о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 44.052.03 у Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка за адресою: 36601, м. Полтава, Першотравневий проспект, 24.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка за адресою: 36601, м. Полтава, Першотравневий проспект, 24.

Автореферат розісланий „ 15 ” грудня 2006р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Комеліна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування економіки України з позицій посилення ринкових важелів впливу на її розвиток вимагає наукового обґрунтування відповідної системи управління, спрямованої на більш ефективне використання обмежених ресурсів. Стан наукової проблеми ресурсовикористання в аграрній сфері свідчить, що власне процес управління ресурсами аграрних підприємств і шляхи та резерви його вдосконалення на загальнодержавному та регіональному рівнях, вимагає подальшого наукового опрацювання.

Необхідність дослідження обґрунтовується тим, що економічний стан агропромислового комплексу України та регіонів залежить від створення цілісного господарського механізму інтенсивного типу та освоєння досконалих структур управління, раціональної організації їхнього функціонування, виконання загальних та спеціальних функцій.

Реалізація поставленого завдання можлива за умов найповнішого застосування як загальнодержавних, так і регіональних важелів впливу на процес ресурсовикористання в аграрному виробництві, з урахуванням сучасних тенденцій децентралізації управління в усіх сферах соціально-економічного розвитку. Це дає змогу використати особливості регіону як однієї з важливих ланок реалізації ресурсоощадної політики господарювання.

Ресурсоощадження в сфері АПК – один із важливих напрямів підвищення ефективності виробництва на основі комплексу науково-технічних, організаційних та економічних заходів, спрямованих на ефективне використання усіх видів ресурсів на макро-, мезо- та мікрорівнях. Соціальна значущість проблеми дослідження полягає в нарощуванні виробництва аграрної продукції з метою найповнішого задоволення потреб споживачів, що повинно здійснюватися шляхом ощадливого використання ресурсів через впровадження науково-технічних досягнень, освоєння нових технологій, зокрема безвідходних, ефективно матеріалоощадної техніки, кращої організації виробництва та праці за умови об'єктивного врахування особливостей регіону, де здійснюється виробнича діяльність.

Дослідження системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств на регіональному рівні зумовлено доцільністю обґрунтування ефективних та дієвих заходів щодо практичного застосування головних економічних принципів розвитку та управління, визначених законодавчою базою України в цій сфері.

Теоретичні та практичні аспекти проблеми удосконалення управління ресурсами аграрних підприємств досліджуються в роботах вітчизняних та зарубіжних економістів: Борщевського П.П., Брінгецу С., Гришка В.В., Горлачука В.В., Данилишина Б.М., Дорогунцова С.І., Лисецького А.С.,

Макаренка П.М., Малеса В.М., Перебийніса В.І., Підлісецького Г.М., Преусса Х., Рабштини В.М., Руснака П.П., Саблука П.Т., Стеченка Д.М., Трегобчука В.М., Фармера К., Чернюк Л.Г., Чумаченка М.Г., Шпичака О.М., Юрчишина В.В. та ін.

Позитивно оцінюючи результати досліджень у вирішенні проблем використання та управління ресурсами аграрних підприємств, оптимізації економічного механізму діяльності суб'єктів аграрної сфери, підвищення якості сировини та продукції, енергетичної оцінки застосування добрив, підвищення продуктивності сівозмін, водночас визначимо, що в сучасній економічній літературі недостатньо опрацьованими є комплексні наукові підходи щодо сутності та завдань системи управління ресурсами в аграрній сфері на рівні регіону та чинників, що її визначають.

Головна ідея дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення існуючої системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств з урахуванням регіональних чинників її формування в умовах сучасних трансформаційних процесів розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям і проблематика дослідження та запропоновані в дисертації підходи щодо удосконалення системи управління ресурсовикористанням в аграрній сфері регіону пов'язані з науково-дослідною темою, яка виконується на факультеті економіки та менеджменту Полтавської державної аграрної академії "Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств АПК" (номер державної реєстрації 0104U002550). Автором обґрунтовано науково-методологічні основи формування системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств з урахуванням регіональних чинників впливу, проведено розрахунок інтегрального коефіцієнта ефективності використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами на рівні регіону та запропоновано напрями вдосконалення існуючої системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств регіону.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування наукових положень формування системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств з урахуванням регіональних чинників впливу, виявлення резервів та впровадження практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу ресурсовикористання в аграрному секторі економіки регіону.

Досягнення поставленої мети визначило необхідність вирішення наступних основних задач: узагальнити теоретичні положення щодо сутності та завдань системи управління ресурсами в економіці регіону;

дослідити зарубіжний досвід управління ресурсами та можливості його використання в Україні в сучасних умовах трансформації соціально-економічних відносин;

обґрунтувати методологічні основи оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств та провести його діагностику на рівні регіону;

дослідити вплив на формування системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств регіону рентних відносин та функціонування ринків ресурсів;

обґрунтувати шляхи удосконалення ресурсовикористання в рослинництві та тваринництві аграрних підприємств регіону;

визначити взаємозв'язки суб'єктів господарювання в системі “ресурси – виробництво – навколишнє середовище”.

Об'єктом дослідження є процеси використання ресурсів у сфері аграрного виробництва регіону, результати аналізу яких засвідчують наявність резервів щодо вдосконалення системи управління ресурсами.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми аграрної сфери регіональної економіки, які визначають резерви та шляхи оптимізації ресурсовикористання і є базою удосконалення системи управління ресурсами аграрних підприємств.

Методи дослідження. Вирішення поставлених у дисертації задач передбачає використання системно-аналітичного підходу щодо вивчення економічних явищ, у відповідності з яким виконано теоретико-методологічне узагальнення наукових концепцій системи управління ресурсами. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених за даною темою. Методологічною основою дослідження є закони та фундаментальні положення економічної теорії, регіональної економіки, економіки аграрного виробництва, економіки підприємства, а також загальнонаукові принципи системно-ситуаційного підходу та методи: монографічний (узагальнення існуючих підходів щодо оцінки використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств), розрахунково-конструктивний та порівняння (динаміка показників ефективності використання ресурсів аграрних підприємств), економіко-статистичний (аналіз сучасного стану використання ресурсів аграрних підприємств регіону), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення економічних процесів та явищ, опрацювання висновків) та інші загальноприйняті методи. Прикладні аспекти ресурсовикористання в аграрній сфері досліджувалися, спираючись на чинне законодавство та нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вони враховують особливості управління ресурсовикористанням аграрних підприємств у сучасних умовах розвитку регіону і полягають у наступному:

вперше:

проведено розрахунок інтегрального коефіцієнта ефективності використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами на рівні регіону, який дозволяє визначити структурно-динамічні зрушення в розвитку процесу ресурсовикористання та дає змогу виявити шляхи його удосконалення;

встановлено вплив ринків ресурсів на систему управління ресурсовикористанням аграрних підприємств на регіональному та національному рівні через виконання ними своїх функцій, що забезпечує координацію взаємозв'язків суб'єктів господарювання;

удосконалено (доповнено):

механізм формування системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств через використання логістичних підходів, оскільки логістика має значний потенціал економічної ефективності, який виявляється в оптимізованому рівні організації виробництва і, як наслідок, у заощадженні матеріальних і грошових ресурсів з урахуванням специфіки регіонального розвитку;

методику опрацювання комплексної цільової програми ресурсоощадження в галузях АПК з урахуванням організаційно-економічних чинників розвитку аграрних підприємств регіону;

набули подальшого розвитку:

теоретико-методологічні основи системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств регіону в ринкових умовах господарювання через використання рентного підходу, оскільки рента залишається підґрунтям для оцінки землі, перерозподілу капіталу і в сучасних умовах трансформації економічних відносин;

визначення соціально-економічних передумов та регіональних чинників формування системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств, що дозволило встановити пріоритетні напрями її подальшого розвитку, адекватні сучасним трансформаційним процесам;

напрями вдосконалення ресурсовикористання аграрними підприємствами регіону, серед яких важливими є освоєння ресурсоощадних технологій та здійснення заходів, що сприяють ресурсоощадженню в рослинництві та тваринництві;

чинники формування відносин у системі “ресурси-виробництво-навколишнє середовище” з метою їхнього подальшого використання при опрацюванні концепції екологічної безпеки розвитку аграрного виробництва регіону, зокрема, використання трьох основних стратегій впливу на економічні суб'єкти: вплив на пропозицію, вплив на попит, вплив на взаємозв'язки товаровиробників і споживачів.

Відмінність одержаних результатів дослідження від існуючого наукового доробку щодо

визначення напрямів удосконалення системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств регіону полягає в комплексному підході та системному опрацюванні складових, що дозволяє забезпечити взаємозв'язок економіко-організаційних, техніко-технологічних та соціально-правових важелів вирішення проблеми, що досліджується.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні та практичні рекомендації дисертаційної роботи, отримані автором наукові результати щодо удосконалення управління ресурсовикористанням аграрних підприємств створюють об'єктивне підґрунтя для опрацювання напрямів підвищення ефективності використання ресурсів та управління цим процесом на різних рівнях і впроваджені в практиці суб'єктів господарювання Полтавської області. Результати досліджень використані при опрацюванні Програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005-2010 роки Головним управлінням сільського господарства і продовольства Полтавської облдержадміністрації (лист № 01-21/285 від 23.12.2005 р.), рекомендації щодо подальшого удосконалення ресурсовикористання в рослинництві та тваринництві використовуються в практичній діяльності АОПП “Великосорочинське” Миргородського району та ТОВ “Агрофірма “Шишацька” Шишацького району Полтавської області (листи № 3 від 10.01.2006 р. та № 426 від 29.12.2005 р.), основні підходи щодо ресурсоощадження та екологізації ресурсовикористання запроваджені підприємствами заготівельно-переробного комплексу Полтавської облспоживспілки при організації заготівель плодовоовочевої продукції, м'яса та враховані при опрацюванні Програми розвитку споживчої кооперації Полтавської області на 2004-2008 роки (лист № 10/1-92 від 29.12.2005 р.). Теоретико-методологічні напрацювання за темою дисертації використовуються в навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладанні економічних дисциплін для студентів спеціальностей “Економіка підприємства”, “Менеджмент організацій”, “Адміністративний менеджмент” (лист № 7-01-103 від 29.12.2005 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дослідження, що виносяться на захист, отримані дисертантом особисто й знайшли відображення в роботах, які опубліковані одноосібно. Теоретичні узагальнення, положення, висновки, практичні рекомендації та розробки сформульовані автором самостійно на підставі дослідження процесів ресурсовикористання та управління ними в аграрній сфері виробництва регіону. Аналітична частина роботи виконана на основі звітних даних аграрних підприємств Полтавської області, опитування їх керівників (власників), фахівців, а також результатів спостережень дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднені у

виступах на 7 міжнародних науково-практичних конференціях: “Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання” (Харків, 2001 р.); “Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК” (Харків, 2001 р.); “Ринкова трансформація економіки АПК” (Харків, 2002 р.); “Механізм господарювання і проблеми економічного росту в агропромисловому комплексі України” (Луганськ, 2002 р.); “Мотивація ефективної праці в ринковій економіці” (Полтава, 2002 р.); “Методологія та практика менеджменту на порозі ХХІ століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти” (Полтава, 2004 р.); “Формування конкурентоздатності підприємств АПК в умовах ринкової трансформації економіки” (Полтава, 2004 р.); на 3 Всеукраїнських наукових конференціях: “Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу” (Харків, 2000 р.); “Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК” (Харків, 2001 р.); “Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи” (Харків, 2003 р.), а також на конференціях професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 15 наукових публікацій загальним обсягом 4,2 друк. арк., з них 6 наукових статей у фахових виданнях обсягом 2,4 друк. арк.

Структура дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 244 сторінки, у т.ч. основного тексту – 198 сторінок. У дисертації міститься 29 таблиць, 30 рисунків, із яких 3 займають усю площу сторінки, 17 додатків на 28 сторінках. Список використаних джерел поєднує 162 найменування на 14 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з напрямками наукових досліджень, сформульовано мету і задачі дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено апробацію їхніх основних положень.

У першому розділі роботи **“Управління ресурсовикористанням аграрних підприємств на загальнодержавному та регіональному рівні”** при дослідженні теоретичних основ сутності системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств визначено, що методологічною основою процесу використання ресурсів аграрних підприємств доцільно визнати існуючі економічні теорії, концептуальні засади регіональної економіки, що формувалися, виходячи з різного розуміння їх засновниками законів та процесів економічного розвитку. Між тим, кожен з них мають певні раціональні моменти, які доцільно об'єднати з метою побудови сучасної системи

управління ресурсовикористанням аграрних підприємств з урахуванням регіональних чинників впливу.

Доведено, що механізм управління ресурсами в сфері аграрного виробництва на регіональному рівні доцільно формувати не з орієнтацією на окремих ресурс, а лише в їхній сукупності та в системному взаємозв'язку. Реалізація управлінського аспекту та форм його застосування в аграрному секторі визначається характерними особливостями його системоутворюючих чинників, до яких, перш за все, слід віднести оцінку землі через рентні відносини, оскільки вона є найважливішим ресурсом в аграрному виробництві, з наступним визначенням механізму впливу цих категорій на управлінський процес. Чинниками, що впливають на обмеженість, а відтак, і на доходність землі, є її родючість та місце розташування. Визначення реальної ціни землі залежить від попиту, який відіграє активну роль на ринку землі. З точки зору автора, ефективна модель використання землі потребує відповідного фінансового забезпечення через зняття мораторію на продаж землі, організацію обігу іпотечних цінних паперів, довгострокове кредитування власників, удосконалення відповідного правового поля. Не меншої уваги з точки зору регіонального управління потребують й інші ресурси, зокрема, трудові та фінансові.

На сучасному етапі розвитку світової економіки склалося декілька моделей системи управління аграрною сферою, які, об'єднавши за територіальною ознакою, можна подати як європейську, азійську й американську. Однак, й у межах зазначених моделей система управління ресурсним потенціалом аграрного виробництва має свої особливості відповідно до специфічних умов економіки певної країни та її регіонів. Маючи загальні риси, вони істотно відрізняються, що потребує вивчення зарубіжного досвіду та його використання з метою формування системи управління аграрною сферою економіки на рівні регіону.

У другому розділі дисертації **“Регіональні аспекти ресурсовикористання аграрних підприємств”** визначено, що опрацювання обґрунтованих параметрів виробництва й ресурсовикористання аграрних підприємств регіону на основі програмно-цільового підходу потребує ефективного регулювання всієї сукупності організаційно-економічних механізмів шляхом розвитку демократичних форм самоврядування. Демократизація системи управління аграрною сферою передбачає залучення спілок селян та інших органів, які представляють їхні інтереси й мають дбати про вдосконалення правового супроводу господарської діяльності, що призведе до зміни структури, функцій, прав, відповідальності органів управління АПК та підвищить ефективність використання ресурсів. Важливо створювати галузеві асоціації

виробництва і переробки певних видів сільськогосподарської продукції. З цією метою на

взаємовигідних умовах необхідно об'єднувати наявні виробничі ресурси, забезпечувати зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу, рівня зайнятості тощо.

Виходячи з узагальнення теоретичних підходів, встановлено доцільність використання рентних відносин, враховуючи їхнє соціально-економічне значення, яке полягає в тому, що вони є підґрунтям для оцінки землі, перерозподілу капіталу, базою для оптимізації напрямів законотворчої діяльності щодо подальшого розвитку аграрної сфери. Таким чином, ренту, як прояв приватної власності на землю, доцільно визнати одним з важливих методологічних важелів здійснення процесу управління ресурсами в аграрній сфері на державному і регіональному рівні.

Встановлено, що результативність використання сукупності чинників виробництва відображається категорією його ефективності як співвідношення одержаного результату продуктивного використання зазначених чинників та витрат, спрямованих на його досягнення. Найвищий виробничий ефект досягається у разі, коли користувачі чинників є водночас їхніми власниками. Окрім того, форма власності, як конкретний засіб привласнення виробничих ресурсів, визначає і форму господарювання, цільове призначення якої полягає у раціональній комбінації й ефективному використанні чинників виробництва через прояв дії механізмів управління (табл. 1).

Спираючись на системний аналіз, виявлено особливості раціонального використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами регіону (табл. 2). Виконані розрахунки

Таблиця 1

Економічні показники діяльності аграрних підприємств Полтавської області за організаційно-правовими формами господарювання, 2004 р.

Показники	Господарськ і това-риства	Приватні підприєм-ств а	Виробничі кооперативи	Держав-н і під-приєм- ства	Інші
Кількість сільськогосподарських підприємств, одиниць	266	135	33	13	26
у тому числі:					
збиткових	92	41	7	6	12
у відсотках	34,6	30,4	21,2	46,2	46,2
прибуткових	174	94	26	7	14
у відсотках	65,4	69,6	78,8	53,8	53,8
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	13,8	12,5	9,9	-1,2	2,9
Рівень рентабельності рослинництва, %	20,8	16,4	24,7	18,1	10,3
Рівень рентабельності тваринництва, %	-7,3	-7,7	-11,6	-32,1	-16,1

свідчать, що впродовж 2001 – 2005 рр. спостерігається тенденція підвищення ефективності

використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств Полтавської області в цілому. Середній інтегральний коефіцієнт складає 1,141, тобто ефективність використання ресурсного потенціалу за п'ять років зросла на 14,1 %. Проте, якщо розглядати результати ресурсовикористання за кожною складовою, то нижча ефективності має місце у використанні земельних ресурсів – 9,9 % та фінансових ресурсів – 10,6 %, що свідчить про наявність резервів щодо підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств регіону. Це дало змогу запропонувати сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ресурсів у сфері аграрного виробництва регіону.

Запропоновано з метою виявлення резервів заощадження ресурсів аграрного виробництва регіону і, перш за все матеріальних, використовувати логістичний підхід. Світова практика запровадження логістичних систем управління ресурсами свідчить, що їхні принципи управління є вагомим аспектом забезпечення розвитку аграрних підприємств, заощадження регіональних трудових, матеріальних, енергетичних і грошових ресурсів, підвищення ефективності управління на регіональному рівні та більш повного забезпечення потреб споживачів в аграрній продукції.

Виявлено з точки зору системного підходу, що напрями забезпечення ефективного управління ресурсовикористанням аграрних підприємств регіону доцільно визначати за галузевим принципом: рослинництво, тваринництво, техніко-технологічна база (рис. 1).

Таблиця 2

Показники ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств
Полтавської області, 2001 – 2005 рр.

Показники	Роки					Значення показників у середньому за 5 років:	
	2001	2002	2003	2004	2005	абсолютні величини	відносні величини
Сільськогосподарські угіддя:							
виробництво валової продукції на 1га с/г угідь, тис. грн.	0,927	1,080	0,890	1,250	1,350	1,10	-
коефіцієнт зростання (зменшення)	-	1,165	0,824	1,404	1,080	-	1,099
Трудові ресурси:							
продуктивність праці, грн.	12978	16298	14998	30218	30680	21034,40	-
коефіцієнт зростання (зменшення)	-	1,256	0,920	2,015	1,015	-	1,240
Основні виробничі засоби:							
виробництво валової продукції на 1 грн. основних виробничих засобів, грн.	0,44	0,49	0,54	0,76	0,68	0,58	-
коефіцієнт зростання (зменшення)	-	1,114	1,102	1,407	0,895	-	1,115
Оборотні активи:							
одержано прибутку на 1 грн. оборотних активів, грн.	0,08	0,03	0,01	0,13	0,14	0,08	-
коефіцієнт зростання (зменшення)	-	0,375	0,333	13,000	1,077	-	1,150
Фінансові ресурси:							
рентабельність виробництва продукції, коефіцієнт	0,099	0,016	0,005	0,124	0,148	0,078	-
коефіцієнт зростання (зменшення)	-	0,162	0,313	24,800	1,194	-	1,106
Середній інтегральний коефіцієнт	-	-	-	-	-	-	1,141

Галузі використання ресурсів

Рис. 1. Пропонована схема забезпечення ефективності ресурсовикористання в аграрному секторі

На основі дослідження виявлено, що актуальне на сучасному етапі економічного розвитку підвищення конкурентоздатності аграрної сфери потребує раціоналізації використання сукупності

чинників, що інтегрують не лише ресурсний потенціал, а й усі рушійні сили, умови, причини, природні, економічні, технічні й соціальні аспекти розвитку. Усі ці чинники об'єднані внутрішньою структурою і взаємним впливом як на рівні підприємства, так і на регіональному та державному рівнях (рис. 2).

Запропоновано орієнтовну модель аграрного виробництва ресурсоощадного типу, яка визначає напрями удосконалення ресурсоспоживання через його планування, забезпечення, фінансування, ціноутворення та механізм стимулювання (рис. 3). Вказано на те, що реалізація цієї моделі повинна здійснюватися на державному, регіональному та рівні аграрних підприємств.

У третьому розділі роботи **“Важелі підвищення ефективності ресурсовикористання аграрними підприємствами регіону”** визначено, що важливим напрямом зниження ресурсоемності продукції сільського господарства аграрними підприємствами регіону є удосконалення системи планування та прогнозування виробництва сільськогосподарських культур. Запропоновано при плануванні нормативної врожайності обчислювати як плановий обсяг ресурсного потенціалу підприємства, так і обсяг реального, кліматично забезпеченого та потенціального врожаю.

Виявлено зв'язок ефективності управління ресурсовикористанням аграрних підприємств від стану ринків ресурсів сільськогосподарського виробництва, який доцільно враховувати при формуванні моделі подальшого розвитку аграрного сектору економіки України в цілому та її регіонів. Акцентовано увагу на необхідності подальшого вдосконалення регулювання ринків ресурсів з боку держави та органів регіонального управління через правові, економічні і частково адміністративні підйоми, які реалізуються, в тому числі, через здійснення регіональної аграрної політики.

Виходячи з узагальнення підходів до складових регіональної аграрної політики визначено, що важливим елементом цієї політики має стати екологізація аграрного виробництва регіону. Незважаючи на зростання витрат на заходи щодо збереження довкілля в Полтавській області (табл. 3), вони не можуть бути визнані достатніми. Доведено, що здійснення процесу екологізації забезпечить зменшення екодеструктивного впливу на довкілля та забезпечить сталий розвиток економіки регіону, оскільки ці процеси взаємопов'язані.

Враховуючи вищезазначене, запропоновано екологізацію аграрного виробництва, з огляду на необхідність оптимізації ресурсоощадження, здійснювати за напрямками: ефективного використання природних ресурсів; опрацювання та практичного застосування ресурсоощадних технологій; удосконалення законодавчої бази збереження довкілля; активізації взаємодії аграрних підприємств, органів влади та місцевого самоврядування щодо опрацювання та реалізації

Рис. 2. Основні чинники державного та регіонального управління ресурсами аграрного сектору

Таблиця 3

Витрати аграрних підприємств Полтавської області на збереження довкілля, 2001-2005 рр.

Показники	Роки					2005 р. до 2001 р., %
	2001	2002	2003	2004	2005	
Частка фактично сплачених екологічних зборів, %	98,3	100,3	126,4	79,6	89,8	-
Витрати на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення, тис. грн.	12718,1	20550,7	25134,5	25333,6	18127,6	142,5
Поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, тис. грн.	103265,1	118657,3	127229,2	173526,6	176538,3	171,0
у т. ч. земель	3148,1	3237,9	2514,9	2750,8	5432,0	172,5

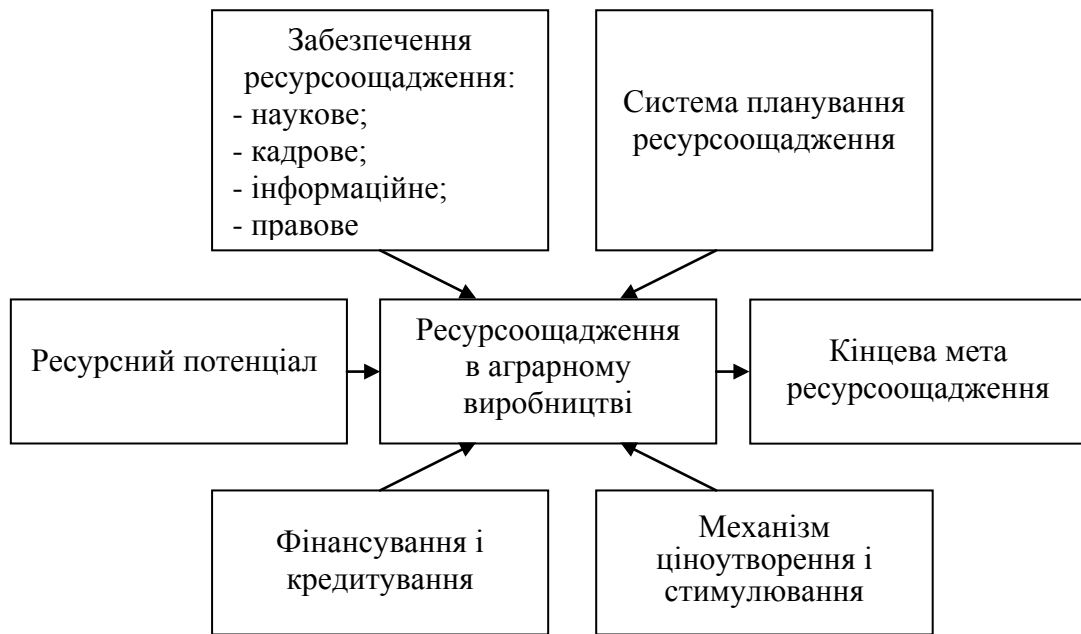

Рис. 3. Орієнтовна модель аграрного виробництва ресурсоощадного типу

екологічних програм як складових довгострокових програм сталого розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення наукової проблеми удосконалення системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств з урахуванням регіональних чинників впливу та обґрунтовано напрями її реалізації в умовах трансформаційних процесів розвитку економіки України та її регіонів.

За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Узагальнюючи підходи різних шкіл економічної теорії та регіональної економіки щодо забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу, запропоновано їх враховувати для створення сучасної моделі ресурсовикористання аграрних підприємств та управління цим процесом на рівні регіону.

2. Доведено, що зміни, які відбуваються в динаміці та розміщенні продуктивних сил регіонів, тенденції розвитку ринкової економіки суттєво підвищують роль управління, що вимагає уточнення його функцій, форм, структури, адекватних механізму господарювання в аграрній сфері регіону. Формувати механізм управління ресурсами аграрної сфери на регіональному рівні доцільно як сукупність усіх ресурсоутворюючих елементів у їхньому системному взаємозв'язку.

3. З метою підвищення ефективності ресурсовикористання в умовах трансформації економіки України доцільним є врахування досвіду взаємозв'язків ринкових і неринкових механізмів та методів регулювання аграрної економіки в країнах світу при побудові власної моделі управління ресурсовикористанням аграрної сфери з урахуванням особливостей національної

економіки, стану розвитку продуктивних сил регіонів.

4. Результати проведеного розрахунку інтегрального коефіцієнта ефективності використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами Полтавської області свідчать про її зростання за 2001-2005 рр. на 14,1 %. Деталізація впливу кожної складової на загальний результат окреслює різні тенденції в розвитку процесу ресурсовикористання й зумовлює можливі напрями його подальшого удосконалення та управління цим процесом на регіональному рівні.

5. Доведено, що рентні відносини, як складова методологічного підходу щодо удосконалення системи управління ресурсами в аграрному секторі на загальнодержавному та регіональному рівні, мають бути використані в процесі її формування на сучасному етапі розвитку економіки.

6. Виявлений вплив ринків ресурсів на систему управління ресурсовикористанням аграрної сфери регіону свідчить, що цінова політика має здійснюватися на основі вільного ціноутворення в поєднанні з державним регулюванням та її децентралізацією на регіональному рівні за умов запровадження єдиної методології формування ціни виробництва.

7. Серед резервів підвищення ефективності використання ресурсів аграрного виробництва регіону визначено оптимізацію господарських зв'язків, передусім між трьома сферами агропромислового комплексу (виробництво засобів виробництва, виробництво сільськогосподарської продукції, переробка сільськогосподарської продукції та її реалізація), через використання логістичного підходу.

7. Підвищення ефективності використання ресурсів аграрними підприємствами регіону з урахуванням основних соціально-економічних чинників, що визначають ці процеси, зокрема, передбачає демократизацію управління через спілки селян та інші органи, які, діючи у визначеному правовому полі, мають представляти їхні інтереси, що призведе до зміни структури, функцій, прав, відповідальності регіональних органів управління АПК та підвищить ефективність використання ресурсів.

8. Обґрунтовані шляхи удосконалення ресурсовикористання в галузях рослинництва і тваринництва аграрних підприємств регіону із застосуванням енергетичного підходу, який дозволяє виявити резерви економії усіх видів енергії – складових сукупної енергії, що забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції.

10. Екологізація аграрної сфери економіки регіону спрямована на екологічне вдосконалення і стратегічні схеми управління цим процесом доцільно формувати з урахуванням основних категорій ринку: вплив на пропозицію; вплив на попит; вплив на взаємозв'язки товаровиробників і споживачів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Березіна Л.М. Функції ринку як рушійні сили його розвитку та підвищення ефективності використання ресурсів // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2000. – № 3. – С. 55-57.
2. Березіна Л.М. Управління ресурсовикористанням як чинник екологічної безпеки аграрного виробництва // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, ДНУ. – 2000. – Вип. 46. – С. 34-44.
3. Березіна Л.М. Логістичні підходи до удосконалення управління ресурсовикористанням аграрного підприємства // Регіональні перспективи. – 2000. – № 6 (13). – С. 78-80.
4. Березіна Л.М. Регіональні аспекти управління ресурсозбереженням у галузях АПК // Регіональні перспективи. – 2004. – № 3 – 5 (40 – 42). – С. 257-259.
5. Березіна Л.М. Ринкові важелі управління аграрним підприємством на регіональному рівні // Регіональні перспективи. – 2004. – № 1 – 2 (38 – 39). – С. 73-75.
6. Березіна Л.М. Управління регіональним аграрним сектором в контексті методологічних принципів економічних шкіл // Економіка і регіон. – 2005. – № 1 (4). – С. 169- 171.

Інші видання

7. Березіна Л.М. Інтенсифікація управління аграрним підприємством в умовах ринку // Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК. Вісник ХДАУ. – 2001. – № 9. – С. 11-14.
8. Березіна Л.М. Макроекономічні та регіональні аспекти поліпшення управління ресурсовикористанням в аграрній сфері // Наукові праці ПДАА Економічні науки. – Полтава, 2005. – Т. 3(22). – С. 7-10.
9. Березіна Л.М. Напрями поліпшення системи використання ресурсів в аграрній сфері // Формування конкурентоздатності підприємств АПК в умовах ринкової трансформації економіки: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (червень 2004 р.). – Полтава: Полтавська ТПП, ПП “Форміка”, 2004. – С. 3-4.
10. Березіна Л.М. Еколого-економічні аспекти ресурсовикористання в аграрній сфері // Ринкова трансформація економіки АПК: Кол. моногр. у 4-х част. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2002. – Ч.2 – С. 197-200.
11. Березіна Л.М. Зайнятість в аграрній сфері: актуальні аспекти ресурсовикористання // Регіональні перспективи. – 2002. – № 3 – 4 (22 – 23). – С. 140-142.
12. Березіна Л.М. Основні напрями оптимізації регіонального управління аграрними підприємствами // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Вип. 31. – Х.: ХНТУСГ, 2004. – С. 64- 68.

13. Березіна Л.М. Регіональний аспект управління ресурсами аграрних підприємств // Формування конкурентоздатності підприємств АПК в умовах ринкової трансформації економіки: Матеріали наук.-практ. конф. (грудень 2004 р.). – Полтава: Полтавська ТПП, ПП “Форміка”, 2004. – С. 8-9.
14. Березіна Л.М. Роль системи управління у підвищенні ефективності ресурсовикористання аграрних підприємств // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. моногр. у 2-х т. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2001. – Т.2 – С. 36-37.
15. Березіна Л.М. Управління у сучасних умовах економічного розвитку // Механізм господарювання і проблеми економічного росту в агропромисловому комплексі України. Зб. наук. пр. ЛНАУ. – Луганськ. – 2002. – С. 186-190.

АНОТАЦІЯ

Березіна Л.М. Регіональні чинники системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Полтава, 2006.

У дисертації досліджуються регіональні чинники системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств. Визначено теоретико-методологічні основи процесу використання ресурсів та управління ним у взаємозв'язку із розвитком аграрного сектору регіонів. Опрацьовано досвід різних країн щодо вдосконалення управління аграрним сектором.

Визначено теоретичні основи формування та практичні засади функціонування системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств регіону: роль рентних відносин, регіональних чинників ресурсного потенціалу в системі управління ресурсами, резерви та шляхи вдосконалення ресурсовикористання в галузях рослинництва та тваринництва аграрних підприємств регіону.

Запропоновано основні напрями вдосконалення ресурсовикористання аграрних підприємств регіону: посилення ролі планування як чинника забезпечення продуктивності ресурсовикористання в аграрному секторі, оптимізацію зв'язку ринків ресурсів та системи управління ресурсовикористанням аграрних підприємств, реалізацію екологічної складової процесу ресурсовикористання в аграрному секторі регіону.

Ключові слова: регіон, аграрна сфера, підприємство, ресурсний потенціал, управління ресурсами, ресурсовикористання, екологізація.

АННОТАЦІЯ

Березина Л.М. Региональные факторы системы управления ресурсоиспользованием аграрных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 – размещение производительных сил и региональная экономика.– Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка, Полтава, 2006.

В диссертации исследуются региональные факторы системы управления ресурсоиспользованием аграрных предприятий. Предложено с целью обеспечения рационального использования ресурсного потенциала учитывать концепции различных школ экономической теории для создания современной модели ресурсоиспользования аграрных предприятий и управления этим процессом на уровне региона. Определены методологические основы процесса использования ресурсов. Рассматриваются теоретические аспекты управления во взаимосвязи с развитием аграрного сектора регионов. Механизм управления ресурсами в сфере аграрного производства на региональном уровне целесообразно формировать не с ориентацией на отдельный ресурс, а только в их совокупности и системной взаимосвязи. Система управления ресурсным потенциалом аграрного производства имеет свои особенности в соответствии со специфическими условиями экономики конкретного региона. Имея общие черты, они существенно отличаются, что требует изучения мирового опыта и его использования с целью формирования системы управления аграрной экономикой на уровне региона.

Предложенная модель формирования ресурсов и их эффективного использования аграрными предприятиями региона с учетом основных социально-экономических факторов, определяющих указанные процессы, а, следовательно, обуславливающие направления совершенствования управления ресурсоиспользованием, в частности, демократизация управления через союзы производителей и другие органы, которые, действуя в определенном правовом поле, должны представлять их интересы и заботиться об усовершенствовании правового сопровождения хозяйственной деятельности, что приведет к изменению структуры, функций, прав, ответственности региональных органов управления АПК и повысит эффективность использования ресурсов.

Предложенная концепция дала возможность определить научно-методологические основы формирования и функционирования системы управления ресурсоиспользованием аграрных предприятий, роль в ней рентных отношений, всесторонне проанализировать региональные факторы ресурсного потенциала аграрных предприятий, предложить конкретные пути совершенствования ресурсоиспользования в отраслях растениеводства и животноводства аграрных предприятий региона.

Важнейшими аспектами оптимизации ресурсопотребления в растениеводстве являются освоение ресурсосберегающих технологий, поддержание дисциплины технологических операций,

минимизация обработки почвы, управление водными ресурсами, оптимизация сортовой политики и внесения удобрений, рациональная структура посевов, повышение эффективности использования технико-технологической базы хозяйств.

Приоритетными аспектами ресурсосбережения в животноводстве и кормопроизводстве следует считать широкое использование современных технических комплексов на основе энергосберегающих технологий, высокопроизводительных пород животных, оптимизации структуры производства с учетом специфических природно-климатических и экономических условий региона. Важным представляется интеграция отраслей растениеводства и животноводства с целью достижения синергетического эффекта.

Определены резервы эффективного использования ресурсов аграрного производства региона путем оптимизации хозяйственных связей, прежде всего между тремя сферами агропромышленного комплекса с использованием логистики, поскольку в современных условиях аграрного производства совершенствование управления материально-техническим обеспечением с ориентацией лишь на минимизацию расходов уже не соответствует требованиям развития как национальной, так и региональной экономики.

Совершенствование планирования рассматривается как основа повышения производительности ресурсоиспользования в аграрном секторе. Взаимосвязь рынков ресурсов и системы управления ресурсоиспользованием аграрных предприятий рассмотрена через реализацию их основных функций. Определена экологическая составляющая процесса ресурсоиспользования в аграрном секторе региона.

Ключевые слова: регион, аграрная сфера, предприятие, ресурсный потенциал, управление ресурсами, ресурсоиспользование, экологизация.

ANNOTATION

Berezina L. M. Regional management system factors of resources using at agrarian enterprises – Manuscript.

The thesis on competing for the scientific degree of a candidate of economic sciences in speciality 08.10.01 – distribution of productive forces and regional economics. – Poltava national technical university named after Yuriy Kondratyuk, Poltava, 2006.

Regional management system factors of resources using at agrarian enterprises are investigated in the thesis. Theoretical and methodological foundations of resources using process and managing it in interrelation with developing agrarian sector of regions have been defined. The experience of different countries as to improving management of agrarian sector has been studied.

Theoretical basis of forming and practical measures of functioning the system of resources using management at agrarian enterprises in the region have been defined: the role of rent relations, regional

factors of resources potential in the system of managing resources, reserves and ways of improving resources using in the branches of crop growing and livestock farming at agrarian enterprises of the region.

The main directions of improving resources using at agrarian enterprises in the region have been suggested: strengthening the role of planning as a factor of ensuring the productivity of resources using in the agrarian sector, optimizing the relations between resources markets and resources using management system at agrarian enterprises, realization of ecological component in the process of resources using in the agrarian sector of the region.

Key words: region, agrarian sphere, enterprise, resources potential, resources management, resources using, ecologization.

**Редакційно - видавничий відділ
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка
36011, Полтава, пр. Першотравневий, 24**

Свідоцтво про внесення суб'єктів видавничої справи
до державного реєстру видавців, заготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції. Серія ДК, 932 від 27.05.2002 р.

Папір офсетний. Друк RISO.
Ум. Друк. Арк. 0,9. Наклад 100 прим.
Формат 60x90/16. Зам.№88
Підписано до друку 14.12.2006 р.